

Somssich-Szógyény Béla

SENKI FÖLDJE

Reggel óta rakodott a hajó, este lett, mire az utolsó DP¹ is felszállott rá, s elvonták a hidat. Senki sem integetett, hajigált szerpentint – nem volt kinek. Ehelyett a hajó ebédlőjébe mentünk, hogy útitársainkkal ismerkedjünk, tájékozódjunk. Hamarosan rátaláltam a két magyar fiúra is, akik mellém ugrottak, amikor a degeszre tömött táskám kiesett a kezemből, s tartalma kiborult a kikötő kövezetére. A fogantyúja szakadt el, de nem nyúlhattam utána, mert a másik kezemmel a magunk varrta szatyor fülét fogtam, amelyben hat hónapos fiam szendergett. A hevenyészett bölcső másik fülét feleségem – Panni – szorongatta, míg a bal kezével leánygyermekünket, a négyéves Ancsit vezette. A két fiú – név szerint Kálmán és Tibor – a kidőlt holmit visszagyömöszölte a táskába, majd valami madzaggal átkötözte, és segítette a hajófenékre vinni, ahol a hálótermek voltak. Aztán, ahogy jöttek, oly hirtelen el is tűntek. Az ebédlőben rengeteg ember szorongott, s a zsvajban már a saját hangunkat sem hallottuk, amikor a lábam alatt megmozdult a padló; persze nem a padló mozgott, hanem a hajó: elindultunk. Kiléptem a füstös terem bábeli zúrzavarából, felmentem a fedélzetre. A hajó teste csendes remegéssel vette át a propellert forgató gépek ütemét, lankadatlan kísérőnket Ausztráliáig. Új barátaim is odajöttek, és én megköszöntem a segítségüket. A korlátnak dőlve néztünk vissza a távolodó partra, a bremerhaveni kikötő hunyorgó lámpasorára. Fejünk felett sirályok csapongtak, s ahogy ott álltunk, a tenger fuvallatával a hajunkban, úgy éreztük, hogy összetartozunk, és szemmel tartjuk majd egymást a távoli szigetországba vezető úton, melynek kényszerűségét a kaland ígérete feledtette.

Nápoly mellől, a bagnoli menekülttáborból kerültünk Brémába másfél napos vonatozás után. Három hónapot töltöttünk az IRO² barakkjaiban, ahol a mindenünnen odasodródott menekültek várakoztak arra, hogy valamely befogadó állam listájára kerüljenek. Mint egy nagy árvíz hordaléka, mely eltakarításra vár. Műfalakkal elválasztott, ún. *paravánok*ban laktunk, s birkaakolnak is beillő hosszú teremben étkeztünk bádogedényekből, melyeket a fal mentén elhelyezett vályúkban mostunk el a hidegvíz-csapok alatt. A tábor személyzeti osztályának a főnökét Martonnak hívták. Úgy mondták, Márai Sándor féltestvére. Mint bérelszámolót alkalmazott az irodájában. Elkísértem nápolyi útjaira, s egy alkalommal megmutatta a híres bordélyházakat, ahol magyar lányok is dolgoztak. A tábor miazmás légtöréből kilépve fellélegeztem a bolondos forgalmú, zsigongó városban, ahol úgy tűnt, hogy tótágast áll a világ, mégis mindenki tudta, merre tart, mi a dolga. Arra vágytam, hogy minél előbb visszakerülhessek a *normalis* élet kerékvágásába. Ausztrália azonnali behajózással kecsegtetett, s a hajójegyet az állam fizette, kétéves munkaszerződés ellenében. Aláírtam a papírt, rátettek a listára. Mielőtt útnak indítottak volna, fertőtlenítettek. Meztelenre vetkőzve – férfiak, nők külön-külön – járultunk az unott arcú (szintén DP) ápoló elé, aki hurkatöltőhöz hasonló fűjtatóból sárga port lövellt ránk. A dúsabb szőrzetű férfiakra kétszer is rápuffantott: biztos, ami biztos. DDT³ por volt, méreg a javából.

Ésszerűbb lett volna Nápolyból kihajózni, de az IRO bürokráciája másképp rendezte. Valószínűleg azért, mert a kihajózásra várakozók többsége – lengyelek, baltiak –

Brémában gyülekezett. Így, két nap múltán – útban Szeu felé – újból viszontláttuk a Földközi-tengert. Körutazással búcsúztunk Európától, *minden bajok forrásától* – gondoltuk akkoriban. A hajót Fairsea-nek⁴ hívták, de a nevét már a Biscayai-öbölben meghazudtolta. Hatalmas hullámok táncoltatták a 14 000 tonnás hajót, 1909 emigránssal a hátán; dülöngtünk, hányódtunk, s a fiam bölcsőjét az ágy lábához kötöttük, hogy el ne sodródjék. Külön hálótermük volt a nőknek és a férfiaknak. Panni a háromemeletes *bunk* alján aludt, középen Ancsi, felette egy olasz lány. Sok olasz volt a hajón, Venezia Giulia-iak. Ők arról a területről jöttek, amit a jugoszlávok kebeleztek be a háború után. Panni hamar megalapozta tekintélyét közöttük, amikor látták, hogyan védte meg a kis Ancsit a terebélyes *signora* szekálásától a rossz szagú mosdóban. A víztől súlyos felmosóröngyöt emelte rá, s ékes olasz nyelven adta tudtára, hogy az arcába vágja, ha nem hagyja abba a gonoszkodást. Ettől fogva az asszonyok jóindulatukba fogadták Pannit, és szívesen láttak engem is, amikor reggelente bevittem a tejet, amit *meta* kocka lángján melegítettünk a hordozható főzőalkalmatosságon.

Olaszul Rómában tanult meg Panni. Én már tudtam egy keveset abból az időből, amit a perugiai nyári egyetememen töltöttem 1939-ben. Rómába azért mentünk, hogy az IRO ottani irodájában intézzük kivándorlási ügyeinket. Városnézés közben betértünk egy lámpaernyőüzletbe, ahol a tulajdonosnő, mikor meghallotta, hogy kivándorolni készülünk, felajánlotta, hogy megtanítt lámpaernyőt készíteni. Kapva kaptunk az ajánlaton, s másnap munkába álltunk. Panni az anyagot szabta-varrta, én meg a pedálos forrasztógéppel bajlódtam, melyen a drótvázakat forrasztották. A varrónők dallamos csevetelése túlszárnyalta a varrógépek zakatolását, s rövidesen Panni hangját is ki lehetett venni ebből a kórusból, melyet a forrasztógépek józan koppantásai ellenpontoztak.

Utolsó filléreinket költöttük Rómában. Sajton és tejen éltünk a Via Gregoriana kis panziójában, s pazar lakomának számított, amikor régi barátom, Pallavicini Hubertus frissen sütött pizzával vendégelt meg az utcai árusnál. A kor búvitalát, a Coca-Colát ittuk hozzá. Hubertus a Máltai Lovagrend Via Condotti-i székházában dolgozott, szállást is ott kapott. Látogatásomat a térdnadrágos komornyik szakította meg, hogy jelentse: a rend főnöke útban van az ebédlő felé. A máltai lovagok egyik erénye a pontosság, s lekésni az ebédet több lett volna, mint illetlenség. Korgó gyomorral távoztam. Esténként a közeli *trattoriában* találkoztunk a magyar emigránsokkal. A jó olasz bor olcsóbb volt, mint a Coca-Cola, s ha telt rá, borjómáját vagy pájslit vacsoráztunk, mert ezek voltak a legolcsóbb ételek. Itt akadtunk össze Hajnal János festőművésszel és a Sulner házaspárral. Hajnal János egyházi témájú képeket festett. Tehetségét a Vatikánban is felismerték, s ezért Rómában akart maradni. Sulnerék mint írásszakértők hamisították a Mindszenty-pőr iratait. Iszonyodva attól, amit elkövettek, menekültek az országból, s külföldre érve az amerikai sajtóban tárták fel a bíborost inkrimináló iratok hamisságát. Sulner László még abban az évben szörnyethalt Párizsban. Harmincéves volt. Szívroham, mondták, de felesége váltig azt hangoztatta, hogy az ÁVO ügynökei mérgezték meg. Juranovich Ferit, egykori osztálytársamat a Via Veneto kávéházának teraszán pillantottam meg. Apja szállodás volt Pécsen. Eszpresszóját kavarva jártatta a szemét a fel-alá hullámzó sokaságon. Aki híresség, legyen az filmszínész, művész, amerikai milliomosnő, arisztokrata vagy kurtizán megfordult Rómában, az szinte kötelességszerűen tette kirakatba magát a híres korzón, melyet később Federico Fellini örökített meg emlékezetes filmjében, a *Dolce Vitában*. Feri mellé ültem, örültünk egymásnak. Feri elmondta, hogy mint statisztá dolgozik a filmstúdióban. – Amióta megjártam a menekülttáborokat, amúgy is afféle statisztának érzem magam – magyarázta –, a stúdióban meg is fizetnek érte.

Feri szavai jártak a fejemben a hajón. A fedélzetet ellepő emigránsok akár egy tömegjelenet szereplői is lehetek volna – gondoltam –, akik a láthatatlan rendező irányításával játsszák el a képzelt színjáték jeleneteit. A következő felvonás a partraszállás lesz. De hol voltunk még ettől! Addig is azon kellett lennünk, hogy életünket elviselhetővé tegyük a zsúfolt hajón. A magyarok és a lengyelek hamarosan hangadók lettek, küldöttségeket menesztettek az olasz kapitányhoz. A tisztek és a matrózok olaszok voltak, nem kellett sokat magyarul szólnunk. Péterfy Jenő volt repülőtiszt és szókimondó francia felesége járt az élen; ők járták ki, hogy a gyermekes anyák és családjaik jobb ellátást kapjanak. Csáky Gábor – önkéntes bajtársam a háborús években – avval lett népszerű, hogy társasjátékokat rendezett, fényképezett, s mellesleg zongorázni is tudott. Soha nem volt tengeribeteg. Amíg legtöbbünk sápadtan dőlt a korlátnak, ő megelégedetten üldögélt a pohár rum mellett az ebédlőben. Azt tervezte, hogy disznóhizlaldát létesít Ausztráliában. Követve apja példáját, aki a budafoki állami hizlaldáknak volt az igazgatója. Kálmán naplót írt, amit szívesen megmutatott, ha megkértem rá. (Sajnos elveszett.) Összebarátkozott az olasz lánnyal, aki Ancsi fölött aludt. Egy reggel ő vitte be a tejet Panninhoz. Magas fiú volt, a feje odaért az emeletes ágy tetejéhez, s amikor a tejet átadta Panninak, a lány is megcsókolta. Az Aczél házaspár – idősebb nálunk – igen jó barátunk lett. Megszerették Ancsit, foglalkoztak vele. Aczél Jóska a csepeli Weisz Jenőnek volt a sofőrje és bizalmasa. Rokonok várták Sydneyben. Ő autójavító üzemet készült nyitni. Összebarátkozott a hajógépésszel, segédkezett neki. Nem jártunk úgy, mint egy másik hajó, mely hetekig vesztegelt az Indiai-óceánon, trópusi hőségben, géphiba miatt. A port-szaídi kikötőben az arab árusok a hajó oldalához eveztek, úgy kínálták a vacak portékájukat. Hosszú rúdon tolták fel az árut, a pénz is azon ment le. Felhoztam a hálóteremből a durva posztóból készült barna télikabátot, amit a németektől kaptam Brémában. Mutatom az arabnak, mit ad érte? Ujjainkkal alkudoztunk. Mikor megállapodtunk, feltolta a pénzt, s én ráakasztottam a kabátot a rúdra. Örültem, hogy megszabadultam a csúnya kabáttól. Útitársaim a fejüket csóválták, majd gratuláltak, hogy túljártam az arab eszén – mert hát kinek kell télikabát Port-Szaídban? Közben az arab már azt számolta, mennyit keres rajta, amikor az Európába visszatérő hajó egyik utasának adja majd el.

Az Egyenlítőt Újév napján léptük át az Indiai-óceánon. Egy időben értünk a déli féltekére és a század második felébe (1951). Vajon jobb lesz-e, mint az első fele? Az ünnepségen nem durrogtak pezsgősüvegek, de a gyermekek szépségversenyén Ancsi nyerte az első díjat. Jutalmul a kapitány asztalánál vacsorázott. Bécsi szeletet tálaltak, és Ancsi megkérte a kapitányt, hogy vágja fel neki. Gábor slágereket játszott a zongorán. Éjfélkor a zongora tetejére ugrott, s fejen állt rajta. Szinte demonstrálva földrajzi (s egyéni) helyzetünket. A zongorát az egyik tiszt vitte a nővérének Melbourne-be. Hogy ne kelljen bepakolnia, az ebédlőben állította fel. Csákyra nem számított. A hőség miatt sokan a fedélzeten aludtak. Mintha hullám ringatta volna a takarójuk alatt összegubancolt párokat, holott a tenger sima volt, mint a tükör. S amint a Nagy Medve otthonias képe a vízbe hanyatlott fölöttük, a másik oldalon a Dél Keresztje vonult az égre. Az olasz lányok a tisztek kabinjaiban hancúroztak.

A melbourne-i kikötőben a dokkmunkások feljöttek a fedélzetre, s banánnal kínáltak, mint a majmokat. Aztán átrakták a cókómókunkat a hajó mentén várakozó vonatszerelvényre, mely a bonegillai befogadótáborba vitt. A vonat ablakából kiaszott mezőket, csupasz dombokat láttam. Megfeketedett fatönkők árulkodtak arról, hogy ott valami kor erdő zöldellt. Félúton megálltunk egy állomáson. A peron hosszában szendvicset

és süteményes tálakkal megrakott asztalok sorakoztak. Az asztalok mögött nyári ruhás asszonyok sűrűlödtek, s töltötték a teát a porceláncsészékbe. A gyermekeknek tejet adtak. Soha olyan jól nem esett tea, mint amit akkor ittam. Az asszonyok a *Country Women Association*⁵ hölgyei voltak: a környék farmerjainak női hozzátartozói. Csöppet sem hivalkodva, minden ceremónia nélkül adták tudtunkra, hogy szívesen látnak.

Majd' öt hétig voltunk a tengeren. Amikor a tábor kintjában reggeliért sorakoztam, meglepett, hogy szilárd talajon állok. Zabkása mellé pirítós kenyeret, kisütött birkaszeletet és *bacont* kaptunk. Eltartott egy ideig, míg megértettük a szakáccsal, hogy ez nem a legmegfelelőbb csecsemőkoszt. Az egykori katonai tábor deszkából épült barakkjait egyszobás vityillók váltogatták, s mi egy ilyenben kaptunk szállást. A vaságyakon *kapokkal*⁶ tömött matrac volt, azon lepedő, takaró. Mikor felemeltem, óriási barna pók iramodott ki a takaró alól. Eszembe jutott a német gyáros figyelmeztetése Ausztriában, amikor meghallotta, hogy Ausztráliába igyekszünk: – Mi van ott? Kígyók, pókok és krokodilok – óvott, maradjunk inkább Európában. Ijedtemben eltapostam a pókot, s a maradványait átvittem a szomszédomhoz. – *Huntsman pók*⁷ – nevetett –, teljesen ártalmatlan. Ha kicsi feketét látsz piros ponttal a hátán: annak a szúrása halálos lehet. – Az újonnan érkezett emigránsokat interjúvoló tisztnek Barcza Erzsébet tolmácsolt, volt angliai követünk, Barcza György lánya. Az angol származású tiszt a legnagyobb udvariassággal beszélgetett velem, de utólag megjegyezte – mesélte Erzsébet –, hogy az volt az érzése, valamit elhallgattam. Törtem a fejem, mi lehetett az: annyi minden volt.

A családtalan bevándorlókat gyümölcszedésre küldték, vagy fakitermelési munkára, a családokat meg farmokra, ahol lakást is kaptak. Végzettség nem sokat nyomott a latban, mivel kézi munkásokra volt szükség. Bonegilla Victoria államban volt, ezért a tábor lakóinak a javát a környék farmjaira küldték. Mi azonban New South Wales állam székhelyére, Sydneybe igyekeztünk – ott voltak barátaink. A tábor nem volt szabad engedély nélkül elhagyni. Aczél Jóska motorbiciklit szerzett, azon ment a hosszú útra, engedély és vezetői igazolvány nélkül. Nem tett sapkát a fejére, napszúrást kapott, s amikor visszajött, napokig feküdt a tábor kórházában. Jobbnak láttam vonatra ülni. A két állam vonatai különböző sintonyon közlekedtek, s ezért a határállomáson, Alburyben át kellett szállni. A New South Wales-i vonatszerelvény a szomszédos sínen várakozott; az átszállás annyiból állt, hogy az egyik kocsiból átléptünk a másik szerelvény megfelelő kocsijába. A poggyászt meg hordárok rakták át a poggyászszállító kocsiból. Sydneyi barátunk, Sebők Zsigmond, volt budapesti ügyvéd, közvetlen a háború után jött ki, néhány évvel előttünk. A város egyik legszebb negyedében, a tenger melléki Vacluseban bérelt lakást. Az odavezető úton ismerkedtem Sydney öbölbe nyúló, a víz és a kék ég tükröződésében ragyogó városával. Sebők szállodát igazgatott a közeli Kék Hegyekben. Felajánlotta, hogy állást ad és szállást addig, míg keresetemből lakást bérelhetek. A szálloda európai üzletemberek nyaralóhelye volt, ahova a nyári napok párás melege elől rándultak ki családjukkal. Mentem vissza a jó hírrel Bonegillába, s egy héten belül útra keltünk (engedély nélkül).

Kora délelőtt érkezünk Blackheathbe, a Karaweera Hotelbe, mely egy nagy park közepén állott a kis hegyi város szélén, rövid sétányira a Govett's Leapnek nevezett kilátóhoz, ahonnét lélegzetelállító kilátás nyílt a kékes párával borított völgyre és a környező hegyekre. A szálló főépületét körülvevő villák egyikében kaptunk szállást, amely a táborok és a hajó szűkössége és piszka után mennyei lakhelynek tűnt. Első reggel éktelen rikácsolásra ébredtem: ilyet még soha nem hallottam. Gurgulázó kajdászolásával a

hosszú csőrű *kookaburra* madár adta tudtára madártársainak – nekünk is? – birodalma határát. Vészjósló kacajából nem tudtam kivenni, örül-e jelenlétünk miatt vagy haragszik. A hotel magyar tulajdonosa, Mandel úr s vendégeinek zöme a háború előtt került Ausztráliába; a zsidóüldözés miatt hagyták el otthonukat. Amikor kitört a háború, azokat, akik még nem voltak ausztráliai állampolgárok, *enemy alienseknek* (ellenséges idegeneknek) tekintették, és internálták. Később szabadon engedték őket. Új honukban, biztos egzisztenciát teremtve maguknak, jólétben éltek. A hazai koszt ízeit azonban nem felejtették el, s a Karaweera Hotelben megkapták, amire vágytak: magyaros, közép-európai módon elkészített ételeket, melyeket az angol ízlést követő ausztrál konyha még nem ismert. A Kék Hegyek tiszta, éles levegője csak növelte étvágyukat, s a bő étkezések után feltornyosuló edények az én kezem alá estek: mosogató lettem. Társam, Luigi nápolyi dalokkal fűszerezte a munkát – ment, mint a karikacsapás. Alkalmaztatásomat a szomszéd városka, Katoomba munkahivatalában jelentettem be. A hivatal egyetlen alkalmazottja, egy idősebb férfi, rám sem hederített, mikor beléptem. Az újságban bön-gészett valamit. Mikor felemelte a fejét, szabadkozott, hogy a sorsjegyét ellenőrizte, kihúzták-e. (Nem.) Ízelítőt kaptam az ausztrálok hagyományos, szerencsejátékot űző kedvéből, mely az államilag kibocsátott sorsjegyeiktől kezdve a lóversenyig mindenben megnyilvánult. A hivatalnok jóváhagyta az állásomat; örült, hogy nincs gondja velem, s visszabújhat az újságjába.

Néhány heti fizetéssel a zsebemben lakást béreltem a Friedman nevű magyar kárpitos házában, melynek a másik fele műhelyként szolgált. Friedmanék egy tágasabb házban laktak, onnan jártak a műhelybe. Friedmanné majdnem minden nap átjött hozzánk, s taníttatta Pannit az ausztrál háztartás trükkjeire, többek közt arra is, hogyan lehet férfinget kivasalni három perc alatt. Nagy csodálója volt alig egyéves gyermekünknek, Bubinak, akire ez a név még Ausztriában ragadt rá. A közelben volt az apácák iskolája. Beírtuk Ancsit, kis füllentéssel, mert még nem volt hatéves. Az apácák nem csalódtak Ancsiban: már az első évben túltett a nála idősebb osztálytársain. Ausztrálokkal is barátoktunk. Két vénkisasszonynak segítettem kertészkedni. Tortát sütöttek, avval jöttek látogatóba. Látva a dupla ágyat, óvták Pannit: ha azt akarja, hogy a házassága tartós legyen, aludjék külön ágyban – ki-ki a magáéban. Panni is szeretett volna dolgozni – de mit? Olyan munka kellett, amit otthon végezhet. Valaki azt tanácsolta, hogy beszéljen a női alsóruha- és melltartógyárossal, Mr. Hiltonnal, aki épp a hotelben nyaralt. Számtalan „bedolgozó” munkást alkalmazott a gyári munkások mellett. A „bedolgozó” nő vagy férfi az otthonában végzi a gyárból kapott munkát, darabérrért, ami a gyári munkás fizetésének a töredéke. Mr. Hilton az úszómedence szélén, fürdőnadrágban „fogadta” Pannit, de fölényes modorával egyben el is riasztotta. Panninak elment a kedve, hogy honfitársai segítségét kérje. Bizalmatlanul tekintett rájuk, mert úgy hitte, hogy az „új” emigránsok sorsa csak annyiban érdeklí őköt, amennyiben az kihasználható. Panni véleménye – a magunk példája is mutatta – nem volt méltányos, de kitartott mellette.

Az ősz beálltával Sydneyben kerestem munkát. Mandel úr vitt el a behemót amerikai kocsiján. Kis kastélyban lakott a Sydney-öböl északi felén. Előbb fonodában, majd malomban dolgoztam, ahol kukoricapelyhet zsákoltam. Mindkét helyen az éjjeli turnusban: hétfő estétől péntek reggelig. Evvel a külön ágy kérdése meg is oldódott, kivéve a hét végén, amit „otthon” tölthettem, Blackheathben. Akkorra már másik házat béreltünk, abban fagyoskodtunk, mert télen hideg volt a hegyekben. A barna kabát bizony jól jött volna. Sydneyben egy *terrace*-ház felső emeleti szobáját osztottam meg Aczél

Jóska első házasságából született fiával; ő is a malomban dolgozott. A földszinten bolt volt, a német rokon szendvicssüzlete. A hátsó konyhában nagy fazekakban állt az előző nap főtt sonka, sült hús. Alaposan befalatoztunk, mielőtt ágyunk dőlünk volna. A gyár meg az üzlet a Cityvel szomszédos Pymont nevű külvárosban volt. Délutánonként bejártam a városba, mozit néztem, vagy beültem a városi könyvtárba, ahol – meglepetésemre – sok jó magyar könyvet találtam.

Mihelyt lejárt a blackheathi ház bérlete, Sydneybe költöztünk. A tengerparton, Cronulában béreltünk ún. *holiday flatet*, olcsón, mert ezek a nyáron nagy pénzért kiadott lakások télidőben üresen álltak. Két lakás volt az ódon faházban, melyet a század elején építhetett a tulajdonosa. Szobáink ablakai a házat körülfutó verandára nyíltak. A szomszéd lakásban fiatal házaspár lakott, míg a házukat építették. Lakásukat csak deszkafal választotta el a miénktől, s füldugóra lett volna szükség, hogy ne halljuk a szerelmi játékaikat kísérő zenebonát, amit mi a gyermekeink esti fürdetésével járó zsvajjal viszoztunk.

A meleg vizet a kád mellett álló, cilinderek formájú *chip-heater* szolgáltatta. Azért hívták így, mert faforgácstól kezdve minden égethető hulladékot – papírt, tobozokat stb. – bele lehetett dobálni a henger alakú vaskályhába. Hirtelen kapott lánggra, s percekben belül fűjtatva, pöfögve köpdöste, ontotta a forró vizet a kádba. Mintha gőzmozdony robogott volna végig a lakáson – gyermekeink legnagyobb mulatságára.

Új munkahelyemen, a marrickville-i Davis Coop textilgyárban dolgoztam a délutáni *shiften* mint orsózó. A takácssomóra, melynek tudása szükséges ehhez a munkához, Aczél Jóska tanított meg, aki bár autómekanikus volt, ehhez is értett. Bónuszként ment a munka, s aki pepecselt, az nem keresett többet, mint a *Basic Wage*-et,⁸ ami nem volt sok. Úgy öt, tíz perccel a kezdés előtt a géphez álltam, s előkészítettem az orsókat, nehogy pillanatot is veszítsek, amikor megszólal a kürt. A *foreman*, aki már néhány napja figyelhette szorgoskodásomat, odajött hozzám, s fejét kissé félrefordítva, úgy, hogy ne kelljen szembenéznie velem, a szája szögletéből közölte, hogy „*we don't do this here*” – vagyis hogy ők itt ezt nem teszik.

Ettől fogva csak akkor álltam oda a géphez, amikor a kürt felharsant. Később érttem meg, hogy a *foreman* a munkanormát védte: ha mindenki azt tenné, amit én, akkor a megnövekedett termelés láttán felemelnék a normát. Azt sem tudtam, hogy van egy összedolgozási rendszer: az előző *shiften* dolgozó munkás úgy hagyja utódjára – ha a haverja volt – a gépet, hogy az előzetes készülődés nélkül, rögtön indíthatott. Az újoncra, pláne, ha *foreigner* (külföldi) volt, rá se hederítettek. Mindezt asztaltársam magyarázta el a vacsoraszünetben. Csak futólag pillantott rám, amikor melléje ültem, mert olvasott, miközben evett. Az önkiszolgáló kázinóban komplett vacsorát kínáltak, tésztát, gyümölcsöt. Már a hagyományos ausztrál süteményt, a *lamington*ot majsoltam, amikor megkérdeztem szomszédomat, mit olvas. Rám nézett, és felém fordította a könyv fedelét, mely Hindemith zeneszerzéstaniát, a *The Craft of Musical Composition*ot takarta. Megdörgöltem a szemem, jól látok-e. Ismertem a mű német kiadását, lapozgattam benne Rózsavölgynél. – Muzsikus vagy? – kérdeztem. Bólintott, s most rajta volt a sor, hogy csodálkozzék: honnan tudom, mi van a könyvben? Nagyjából elmagyaráztam; kérdeztük egymást. Kiderült, hogy munkástársam, James Murdoch Európába készül, s azért dolgozik a gyárban, hogy a hajójegy árát megkeresse. Délelőtt a konzervatóriumba jár.

– Hát ez furamód jött ki: én ide, te oda – jegyeztem meg kissé fanyarul, mert belém nyilallt, mit hagytam ott, amikor Bremerhavenben hajóra szálltam. – Téged a kényszer

lökött ide – válaszolt James –, engem meg a kíváncsiság kényszere hajt, hogy megismerjem Angliát, Európát. Operaházban, balettegyüttessel szeretnék dolgozni mint korrepetitor, s továbbképezni magam. Még soha nem jártam a tengerentúl.

– *Tengerentúl* – izlelgettem a szót: Ausztráliából nézve valóban minden a *tengeren túl* van, s a muzsika, amit James a zongoráján játszott, a távoli Európában született; a *Continenten* – ahogy Európát emlegették, vagy az *Old Country*ban, Angliában. Egyelőre azonban más gondjaim voltak, semhogy a földrajzi helyzetemről elmélkedjem. Lakásunkból ki kellett költöznünk, mert a három hónapnál hosszabb lejáratú tartózkodás megszűntette volna a *Holiday flat* jellegét, s vele azt is, hogy a nyári hónapokban a tulajdonos vagy az ügynöke többszörösét kérhesse a megengedett bérnek. A lakbérek rögzítése a háborús időkben történt, de a nyaralóként kiadott lakásokra nem vonatkozott. Másik faházba költöztünk a tengerparton. Dagály idején a víz a kertünk aljáig kúszott, s viharos éjszakákon akár egy partra vetett hajón lettünk volna, melyet bármely pillanatban hátára kaphat az ár. A szomszéd utcában magyarok laktak, gyermekes házaspár. A francia fiatalember, Claude, aki velük lakott, hazája hagyományainak megfelelően, albérleti státusát *ménage à trois* szituációjává alakította, s az előrehaladott terhességben lévő háziasszonyát a legnagyobb gyengédséggel vette körül. Claude szakács volt; vasárnaponként finom ebédeket főzött, olykor a mi házunkban. Meghívtam Jamest, hadd ismerkedjék a francia kosztal. Horgas orrával, fekete hajával akár spanyol cigánynak is nézhetne volna az ember, ha nem lett volna kék szemű. Apja ír származású szakmunkás volt, anyja angol. *Marrickville*-ben laktak, közel a gyárhoz. Meglátogattam: szobája tele volt könyvekkel, kottákkal. Gyakran tanyázott nála festő barátja, Charles Blackman, aki fiatal lányokat, macskákat festett, és Proustot olvasta. Ó Párizsba készült.

A nyár közeledtével végleg el kellett hagynunk Cronullát. Míg a vacsoraszünetben James a Hindemith-könyvet tanulmányozta, én a *Sydney Morning Herald* lakáshirdetéseit böngésztem. Hamarosan tetszetős ajánlatra találtam: nagy ház víz mellett. Maradt néhány percem, felhívtam a hirdetőt. Nem tartott sokáig, míg kiderült, hogy ő is magyar. Megbeszéltük, hogy másnap megnézzük a házat.

Nemhiába csettintett a nyelvvel James, amikor említettem, hova megyek lakásnézőbe: Sydney egyik legrégebbi településére vitt az autóbusz, Hunters Hillre. Az utcát a *jacaranda* fák lehullott lila virága borította, s a palatetős ház kertjében barackfák nyiladoztak. Gruber úr a háború előtt jött ki, importcéget alapított, s feleségével Londonba készült, hogy ottani kapcsolatait felújítsa. Magyarországot nem vette be az útrendjébe, mert ott nem maradt senkije. Mivel a fizetéséből szűkösen telt volna a bérre, azt terveztük, hogy egy másik családdal osztjuk meg a házat addig is, míg Panni szülei meg nem érkeznek, s akkor szükség lesz a nagyobb lakásra. Ez a megoldás Gruber urat is megnyugtatta, s megkötöttük az alkut telefonon, majd az ügyvédnél. A költözés nem sokból állt. Két bútordarabunk volt: a petróleumkályha, amit egy „régii” magyar adott kölcsönbe (később visszakérte), s a *Hoover* mosógép. Utóbbi bevándorlótársunk, Paizs Ödön – aki kijátszva a munkaszerződést, vigécnek csapott fel – adta el nekünk részletre. Szedett-vedett holminkat bérelt teherautóra rakva hurcolkodtunk.

A tágas házban otthonosan éreztük magunkat, s ehhez az is hozzájárult, hogy a kertben ugyanolyan, Angliából importált öntöttvas bútorok álltak, mint egykor otthon, a kivadári parkban. A teraszról a Sydney-öbölre nyílt kilátás, ahonnan óceánjáró hajók kürtjének bűgását lengette felénk a szél. Rendszeres járatú utashajó – *ferry* – közlekedett a *City*be. A *Paramatta* és *Lane Cove* folyók közt elterülő földnyelv végében terpeszkedett a *Vacuum Oil* vállalatának a lerakata, s ez valahogy ellentétben állt a település

patinás hangulatával, de nekem kapóra jött, mert a körzeti munkahivatal ajánlására oda szerződtem munkára.

Napokon belül megérkeztek társbérőink, a Kuchinka család, akikkel már nem is tudom, hogyan kerültünk össze. Bőven elfértünk a nagy házban. Hamar kiderült, hogy Kuchinka Tádé lobbanékony természetű, izgága ember, aki vagy a feleségével civakodott, vagy a lányát leckéztette. Otthon újságíró volt, a *Pester Lloyd* munkatársa. Szakmájában nem tudott elhelyezkedni, s ezért töményen volt elégedetlen a sorsával. Holott neki az a luxus is megadatott, hogy a nála jóval fiatalabb, osztrák származású felesége – Carla – is dolgozott: két keresetből éltek, míg mi csak az enyémből. Panni nem hagyhatta magára a csecsemőkorból alighogy kilábalt fiunkat, Bertöt. Kuchinkáké lánya, Csibi egy iskolába járt Ancsival, jó pajtások lettek. Csibi szüleinek nem volt gondjuk arra, hova megy a lányuk, mikor kijön az iskolából. Kialakult egyfajta közös rend, de a felszín alatt továbbra is ott bugyborékol a frusztráció mocsara, amelyből Tádé nem tudott s talán nem is akart kievickélni. Carlával való összeszólalkozásai olykor az éjszakába nyúltak, melynek csendjét nemegyszer törte meg az asszony sikolya, furdószobába rohanása. Lehet, hogy verte a feleségét. Különben udvarias úriembernek bizonyult, s bocsánatot kért, mikor velem is összekapott a fényképezőgép miatt. Kuchinkáké nem maradtak sokáig velünk: Tádé visszautazott Bécsbe, s Carla, miután gyengédebb társra lelt, elköltözött Csibivel.

Olajshordókat eddig csak garázsban láttam; új munkahelyemen közvetlenül kapcsolatba kerültem velük. Munkánk abból állt, hogy a hajókról begurított 44 gallonos hordókat raklapokra állítsuk. A raklapokat a villás emelődaru kezelője polcozta a magas fedelű, cúgos hodályban, ahonnét teherkocsik vitték a hordókat szerte a városba. Vastag bőrkesztyűt adtak a munkához. Nem volt könnyű munka, s aki nem tudta a hordó billentésének a módját, az csak bajlódott egy hordóval, míg társai tucatszámra lódították a többit. Máris megbántam, hogy otthagytam az orsózást. Amikor az egyik hordó kicsúszott a kezemből, jókorát káromkodtam – magyarul. Ezt meghallván, egy sovány, de inas fiatalember lépett mellém, s a „megengedi uraságod?” megszólításra választ sem várva, megmutatta, hogyan lehet a felbillentett hordót a saját súlya erejével a raklapra lendíteni. Így ismerkedtem meg a makói születésű Pintér Lászlóval, aki a szegedi egyetem bölcsészkaráról lett „bokorugró” valamilyen politikai elszólása miatt. A szomszédos városnegyedben, Gladesville-ben lakott. Ettől fogva összedolgoztunk, de hiába igyekeztem, a hordók valahogy nem estek a kezem alá. Bill, a *foreman* mogorván figyelte ügyetlen próbálkozásaimat, és csak egyszer mordult rám – váratlan heveséggel. Rakodás közben mindig akadt néhány perc, amikor tétlenül álldogáltunk (a villás emelőre vagy a hajóra várva), s Bill ezt nem bánta, mert ilyenkor maga is beült az irodának nevezett kuckójába, hogy meghallgassa a legújabb sporthíreket. De alighogy bement, oly gyorsan ki is jött, mert meglátott valamit, amitől végképp elpattant az irántam tanúsított türelme húrja. A sárga földig lehordott; a szóöznönből csak az *akimbo* (csípőre tett kéz) szót tudtam kivenni. Találgattam, miért olyan dühös. – Mert csípőre tett kézzel álldogáltál – magyarázta László az ebédszünetben. – A fegyencidőkben a csípőre tett kéz a gyűlölt tekintély szimbóluma volt – a felügyelők és a tisztek póza. Bill kihívásnak, az újasztrál pimaszságának tekintette a testtartásodat, fölforrt a vére. – Eszembe jutott a textilgyári incidens: a furcsa modor, ahogy az ottani *foreman* beszélt hozzám. – Hát igen – okoskodott László –, a résnyire nyitott szájon szűrt beszéd szintén a fegyencidőkből maradt rájuk; így játszották ki az örök figyelmét. S figyeld meg, ho-

gyan tartják a cigarettát, befelé fordított végével a markukban... Lehet, hogy – olvasmányai hatására – túlzott László, s a cigarettát esetleg csak a széltől védték a rabok, de az, hogy Ausztrália első telepesei fegyencek és tengerészkatonák voltak, nem múlhatott el nyomtalanul, a büntetőkolóniából nemzetté növekedett nép pszichéjéből. Ettől fogva barátkozni igyekeztem ausztrál melóstársaimmal, akiknek végül is ugyanolyan – ha nem nagyobb – változást jelenthetett az emigránsok beözönlése, mint nekünk az ő világukba való beilleszkedés.

Lehet, hogy a Bill-lel történt incidensnek köszönhettem áthelyezésemet az üvegmosó részlegbe, ahol a visszatérített *kerosene*-es (petróleumos) üvegeket tisztították. A helyiséget hatalmas régimódi kazán uralta, mely az üvegmosó gépet látta el gőzzel. A kazánt és a gépet egy magas termetű parasztfiú, Kalmár Jóska kezelte, s én az ő segédje lettem. A tüzes kazán szeszélyes jószágnak bizonyult, melyet magabiztos tekintéllyel szelídített Jóska, aki egy falusi kovácsműhelyben is kimagaslott volna társai közül. – Ha keveset adsz neki (szenet), lelohad, ha túl sokat, felrobban – magyarázta, s kezembe nyomta a lapátot. Ő maga egy magas ülőkén trónolva szabályozta a gőzt, mely a futószalagon kerengő petróleumos palackokat tisztította. Azokat a palackokat, melyekből a gőz nem tudta kimosni a beléjük ülepedett koszt, levette a láncról, s nagy ívben egy vastartályba hajtotta, ahol szilánkokra törtek. A hajigálás és a vele járó csörömpölés jólesően tarkította az üvegek kerengésének egyhangúságát, s Jóska időnként, valami belülről jövő okból, egy-egy tiszta üveget is odavágott. Cinkosan mosolygott, amikor látta, hogy követem a példáját.

Ebédidőben mindig akadt látogató, aki a kazán gőzével főzte a teáját. Jóska is a kazán mellett maradt, míg én az emeleti kázinóban fogyasztottam el a Panni készítette szendvicseket. Egy alkalommal medvetermetű férfi telepedett mellém, Kurt von Wolffnak hívták. Megkérdezte, tudok-e bridzselni. Igenlő válaszomra bemutatott két másik partnerének: a nyugalmazott hollandus tengerészkapitánynak s az apró termetű lett fiúnak, akit már ismertem, mert hozzánk (a kazánházba) jött a ruháját szárítani, amikor a vízbe esett. Melóstársai csak röhögtek, míg ő rémült arccal kászálódott fel a rakpart-ra (ahová az uszály könnyűszerrel odalapíthatta volna). Összeültünk, s a hajóskapitány máris osztotta a lapokat. Ettől fogva kártyázva ebédeltünk olajos overalljainkban. Munka után Kurttal ballagtam haza, mivel a közelben lakott ő is. Balti nemesember volt, báró. Felesége, Dita zsidó származású családjával menekült Berlinből Londonba. Ott ismerkedett meg Kurttal a háború után. Miután egybekeltek, Ausztráliába jöttek. Barátaink lettek, s Dita gyakran járt át hozzánk kis fecsegésre. A pelenkázást is megtanulta, s „mamapótlék”-ként ügyelt gyermekeinkre, ha nagy ritkán magukra kellett hagynunk őket. Később jó hírű tárcaíró lett s rádiós, majd televíziós személyiség.

Új ismerőseink közül kitűnt egy nem éppen fiatal magyar emigráns. Ödönnek hívták. Műgyűjtő és kereskedő volt otthon, de a háborúban mindenét elvesztette. Amit a nyilasok nem tudtak elrabolni tőle, míg ő munkaszolgálatot teljesített, attól a kommunisták szabadították meg. Egy Rippl-Rónai-festményt sikerült magával hoznia: albérleti szobájának egyetlen díszét. Az antik bútorokat, műtűöröket áruló boltban találkoztam vele. Az üzlet tulajdonosa Bruce Arnott volt, az Ausztrália-szerte ismert Arnott kekszgyáros leszármazottja. A családjától elrugaszkodott, félszeg modorú Bruce szívesen beszélgetett a nála idősebb Ödönnel, s afféle szakmai barátság fejlődött ki közöttük. Ödön minket is meglátogatott. A beszélgetés közben – nem is tudom, milyen apropóra – ezt mondta: – Reggel, mikor felkelek, s a tükörbe nézek: szembeköpöm magam. – Viccnek szánta-e, amit mondott, vagy tragikus önvallomásnak, nem tudom, mert nem

kérdeztem meg. Budapesti kabarétréfák során hangozhatott el ilyen kijelentés, de ott is miért? – Pesti dolog – mondta Panni, s ebben maradtunk.

Tádé elmenetelének s László hajléktalanná válásának az ideje (felmondtak neki) valahogy egybeesett, s én felajánlottam, hogy költözzék hozzánk albérlőnek. Az ingerlékeny Tádé helyébe csöppent magányos fiatalember azonnal felkeltette Ancsi érdeklődését, megannyi kérdéssel ostromolta, mint pl. azzal, hogy miért reggelizik sült borjúmájat hagymával (jól megpaprikázva). Amikor felnő – figyelmeztette Lászlót –, ő lesz a felelősé, s ha netán ellenkezne, a vízcsap alá tartja a fejét.

Szomszédaink egyfelől a Pickering nővérek, másfelől az apácák voltak. A klastrommá átalakított házban a Jozefita tanítórend apácái laktak. Ancsit azonnal oltalmukba vették, s mivel a hatodik születésnapja közeledett, az első áldozásra készítették elő. A Pickering nővérek – özvegyasszony és nőtestvére – meghívtak teára. Több generációra visszatekintő ausztrál család leszármazottai voltak, akiktől sok mindent tanultunk az ausztrál szokásokról, életről. Gyönyörűen illusztrált könyvet kaptam tőlük a honos madárfajtákról, s ennek a segítségével ismerkedtem a kertünket látogató füttyös vendégekkel. A nővérek az anglikán templomba jártak istentiszteletre, s egy alkalommal elkísértem őket. Mutatták, hogy a hátsó két-három padot valamikor függöny választotta el a többi padtól, azért, mert ott ültek a fegyencek. A templom, mint sok más középület, homokkőből épült, amiért nem kellett a szomszédba menni: fél Sydney azon állt. Az istentisztelet után a nővérek bemutattak a lelkésznek. Barátságosan invitált, látogassam a gyülekezetét máskor is. Mikor arra hivatkoztam, hogy katolikus vagyok, azt válaszolta: nem baj, akkor is szívesen lát. Az ausztrálok jóakarátában nem volt hiány, de az sem ment ritkaságszámba, ha autóbuszon, villamoson ráfordultak az idegen nyelven karattyoló „bloody foreigner”-re,⁹ „wog”-ra.¹⁰ A *White Australia* – Fehér Ausztrália – politikája még érvényben volt; diktálási vizsgával szűrték ki a nemkívánatos – színes bőrű – bevándorlókat. Efelől nem volt vita a pártok között. Aki a diktált *welsh* (velsi) vagy idegen nyelvű szöveget nem tudta leírni, azt visszafordították. Ekként senki sem vádolhatta a bevándorlási hivatalt faji diszkriminációval. Hajótörött legénységgel általában kivételt tettek. A bennszülött lakosságot, az *aborigine*-eket missziós vagy állami telepeken különítették el, s a népszámlálás 1967-ig nem vett róluk tudomást. Nem voltak állampolgárok a honukban, amit az angol gyarmatosítók jogilag *Terra Nullius*nak¹¹ – Senki földjének – nyilvánítottak. A totális birtokbavételnek ez az aktusa, az őslakosság semmibevevése valahogy azt az elképzelést takarta, amely szerint a vadászó-halászó-gyűjtögető, vadon élő aborigine fajta – már ami megmaradt belőle a korai telepesek öldöklése után – nem életképes, s ezért ki fog halni. A félvér (fekete anyától, fehér apától származó) gyermekeket úgy szándékoztak „megmenteni”, hogy anyjuktól (ha kellett, erőszakkal, rendőri segédlettel) elragadták, majd állami és vallási intézményekbe helyezték. A cél az volt, hogy a „fehér ember módján” nevelt, családjuktól elszakított félvér ivadékok mint szolgálók, munkások olvadjanak bele a hódítók társadalmába, s egyes házasságok során „kifehéredjenek”. A *Forced Removal* – erőszakos eltávolítás – hivatalos politikája a XX. század elejétől a hatvanas évek végéig volt érvényben. Az asszimiláció politikája a háború után beözönlő európaiakra – ránk – is vonatkozott; mindenképpen meg akarták őrizni a társadalom predominánsan angolszász jellegét. A diktálási vizsgát a hatvanas években eltörölték, de a *White Australia* politikáját a hetvenes évek elejéig gyakorolták. A *New Australian* – új ausztrál – címkét akasztották ránk, amit jóval később – amikor kiderült, hogy az asszimilációs politika kudarcot vallott – a *multiculturalism* címszó alatt az *ethnic* elnevezés helyettesített.

László makói–szegedi akcentusával s magyar verstudásával tökéletesen fel volt vértézve az elangolosodás, ill. elausztrálosodás veszedelme ellen – de a szerepet mindenesetre eljátszotta. Teát ivott, s *whisky*t (vízzel, jég nélkül), miközben a Woodhouse-regények szereplőinek modorában csevegett ausztrál barátainkkal. A trónra lépő II. Erzsébet koronázásának a napján (1953. június 2.) *sherrys* poharainkat emelve köszöntöttük az ifjú királynőt, akinek lojális *magyar* alattvalói leszünk – jelentette ki László barátja, Kornél, aki aznap este jött hozzánk látogatóba. 'Sigmond Kornél zömök termetű, erős szőrzetű ember volt, szemén monokli csillogott. Lófő székely ivadék, jelenlegi foglalkozására nézve villamosvezető, s mivel az idő már hűvösebbre fordult, kimustrált angol katonaköpenyt viselt – „a királynő egyenruháját”. A Pázmány Péter Tudományegyetem lélektani tanszékének az égisze alatt működő Közvélemény-kutató Intézetnek volt a titkára, s mikor a kommunisták kerültek a nyeregbe, azonnal üldözőbe vették – mondta Kornél –, s ezért „olajra lépett”. Családja Erdélyből telepedett Budapestre az első világháború után, s Kornél már gyerekkorában megtanulta, mit jelent az otthon elvesztése. Kalauzból villamosvezetővé léptették elő, ami jelenlegi körülményeink között karriernek számított. Monoklija úgy látszik megerősítette felettesei előlegezett bizalmát afelől, hogy a rábízott szerelvényt nem fogja kisiklatni. László a tanítvány lelkesedésével mutatta be barátját: Kornél egyaránt volt jártas az irodalom, történelem, lélektan területén, s társalgópartnereit az antik és új korok eszméivel zsonglórösködve kápráztatta el. Ugyanakkor a konzervatívizmus mezébe öltözve emelte magát a polgári rend és életforma konvenciói fölé. Úgyhogy aznap nem csak Anglia (és Ausztrália) királynője egészségére emelte poharát, hanem koronázatlan magyar királyunkéra is (úgy is, mint a majdani *lojális ellenzék* tagja). Kornél *Don Quijoté*jának László volt a *Sancho Panzája*, bár ő volt a magasabb termetű. Ahogy múlt az este, és a *sherry*ről borra tértünk, egyre vidámabbá vált a társalgás. Kornélnak nagyon a begyében volt Ortutay Gyula, a kiváló néprajztudós, aki minisztersége idején az iskolák államosítását hajtotta végre, s összejátszott a kommunistákkal pártjának, a Kisgazdapártnak a megsemmisítésében. Egykori barátját arra „ítélte” volna Kornél, hogy a pesti utcákat tisztító öntözőkocsi kezelője legyen. Az akkoriban forgalomban lévő öntözőkocsik végében ülő munkás dolga az volt, hogy különböző csapok forgatásával a kocsi útjába kerülő gyalogosokat s járműveket a váratlan zuhanytól megvédje. Ha ez nem sikerült, szitkok özöne zúdult rá. Nevettünk Kornél tréfáján. Magyarország messze volt, s mi édeskeveset tudtunk azokról a valódi borzalmakról, melyek ott – a vasfüggöny mögött – végbementek.

Másnap reggel komor arccal vont félre László: – Kornél párbajra hív téged, én leszek a segédje – mondta. (A kihívást az autóbuszmegálló felé menet – ahová László elkísérte – adta László tudtára Kornél: ittasak voltak mind a ketten.) – Miért – kérdeztem nevetve –, miféle tréfa készül? – Mert mosolyogtál, amikor Kovács Kornélia zongoraművésznőről esett szó. Kornélt mély érzelmek fűzik a hölgyhöz, s úgy véli, hogy mosolyoddal a hölgy erkölceit vontad kétségbe. Elégtételt követel. – Mik a feltételek? – kérdeztem. – Pisztoly – válaszolta László – a Botanikus kertben, napfelkeltekor, három napon belül. Nevezd meg a magad segédjét. – Nekem ugyan tetszett, hogy a párbaj színhelye a festői fekvésű Botanikus kert, s a pisztolyt sem bántam (mert a levegőbe lőhetek vele), mégis ki kellett ábrándítanom Lászlót. – Eszem ágában sincs, hogy párbajozzak; mit gondol Kornél, Magyarországon vagyunk vagy a vadnyugaton? – Igen – válaszolta László –, azt gondolja, s van pisztolya is, nemrég vásárolta. Mint *primornak* nemcsak joga, de kötelessége is a fegyvertartás. – S mint aki a küldetését teljesítette, a sparhelthez állt, hogy a pirított májat elkészítse. Én meg elképzelttem Kornélt, amint pisztollyal a zsebében

csilingel a villamoson, miközben Gary Cooperről, a spanyol lovagról s az ő Dulcineájáról álmodozva, képzeletében Clair Vilmos *Párbajkódexének* lapjait forgatja, mely könyvet talán apja könyvespolcáról emelte le kamaszkorában. – Beszélnem kell vele – közöltem Lászlóval, mert elkopott a vágy, hogy belépjek Kornél fantáziavilágába, mely mint az esőerdő burjánzott körülötte.

A patinás Australia Hotel földszinti bárjában találkoztunk, a Cityben. Építőmunkások, kereskedők, igazgatók váltogatták egymást a bárpultnál, ahol olykor a legendás híró Bob Menzies miniszterelnök ezüstös feje is feltűnt közöttük, amikor épp Sydneyben járt. Kornél a sarokasztalhoz vezérelt, ahonnan biztonságban figyelhette a belépő vendégeket (a gengsztereket, cowboyokat). Rögtön rátértem a lovagias ügyre, s közöltem Kornéllal, hogy Kornéliát sajnos nem ismerem, s mosolyom, amit Kornél gúnyosnak, sőt gonosznak hitt, talán csak egy tovatűnő s Kornéliával semmiképp sem kapcsolatos gondolatfoszlányt idézhetett, tudattalan. (Arról, hogy volt valami az arckifejezésemben, szájam állásában – s erre már Panni is figyelmeztetett –, amiről az emberek azt hihették, hogy gúnyos vagy lenéző mosoly, olyasmi, amit az angolok „*smirk*”-nek neveznek, nem tettem említést. Később tudtam meg, hogy Józsi bátyám ugyanezért ült egy hétig magánzárkában Kistarcsán. Az ór magyarázott valamit, s úgy hitte, hogy Józsi mosolyog rajta.) Kornél elfogadta a magyarázatot, „leszállt a lóról”. Elővette a cigarettatárcáját, s megkínált. Rágyújtottunk – mintegy a békepipára. Látszólag belenyugodott abba, hogy virtuskodását nem viszonozom, de láttam a szemében, hogy sajnálja az elvetélt szcenáriumot: a kelő nap fényében vívott párviadalt (ha nem is pisztollyal, de karddal) a Botanikus kert pázsitján, s a kézfogást utána, mely barátságunk kezdetét fogja megpecsételni. S mindezt a tanítvány-párbajsegéd László szeme láttára – hadd okuljon ő is. Elmúlt öt óra, elnyúltunk a fotelokban. Kornélia szelleme azonban még köztünk lebegett. – Beszélj róla – kértem Kornélt. – Rég volt – legyintett, s nagyot slukkolt a cigarettájából, majd kifújta a füstöt. – Ő vezetett be a zene és a szerelem világába. Szerettem, de útjaink elváltak. Ő Párizsba ment, én meg az antipódusokra száműztem magam – magyarázta Kornél –, a fehér ember szigetére az ázsiai népek tengerében. Most még örülünk, hogy a zűrzavaros Európát magunk mögött hagytuk, de – ki tudja? – lehet, hogy cseberből vederbe csöppentünk. A Káli-yuga¹² időszakát éljük, s mindnyájan a pusztítás sötét démonának a kezében vagyunk, aki miután Európát romba döntötte, munkáját Keleten s a déli féltekén folytatja. Közeli szomszédunktól, Indonéziától kezdve Indiáig, Kínáig forrong a nép, vér folyik. S a rettentő szörny egyik mancsában *a Bombát* tartja – folytatta Kornél –, ez a végső ütőkártyája. – Mennyi ideig tart egy ilyen yuga? – kérdeztem aggódva. – Nagyjából 4325 évig – válaszolta Kornél, de az időtartamot illetően megoszlanak a vélemények. Ez valahogy megnyugtató. A százados vadfügefák árnyékolta balmorali tengerpartra gondoltam, ahová úszni jártunk, a békés hangulatra – mintha nem is lett volna háború – s arra a minden porcikámat átjáró érzésre, hogy itt *nem kell félni*. Hasonló volt ez az érzés ahhoz, mely a bonegillai táborban lepett el, amikor felfogtam: nem mozog a padló a lábam alatt. – Reméljük – mondtam –, hogy ennek az irtózatosan hosszú időnek olyan békés bugyrában leledzünk most, ahol s amikor alkalmunk lesz, hogy elrontott életünket helyrehozhassuk. – Bízunk az istenek kegyelmében – zárta le a beszélgetést Kornél. Kornéliáról többé nem esett szó.

A Hunters Hillbe költözésünket követő évben gazdasági válságba jutott Ausztrália. Több cég bezárt, munkásokat bocsátottak el. A „*last come – first go*”¹³ elve alapján engem is menesztett Mr. Rockefeller vállalata. Kalmár Jóska¹³ valamivel később. Börtönőr lett a parramattai fogházban. A börtönöket nyilván nem érintette a válság. A munkahivatal-

ban a munkaszerződésre hivatkoztam. – Az *téged* kötelez, de *mindket* nem – világosított fel a derús arcú hivatalnok. Ő sem féltette az állását. Szinte felszabadultan léptem ki az irodából, s rögtön elhatároztam, hogy ezentúl a magam ura leszek. Jobb híján felcsaptam „Watkins” ügynöknek. Az amerikai cég pipere- és háztartási cikkeket árult. Ügynökeik a kézitáskájukban cipelt mintaáruval kilincseltek a város kietlen *suburbje*iben. Kijelölt körletben dolgozott mindegyik. A háziasszonyok háziköntösben, partvissal a kezükben vagy gyerekkel a karjukon nyitottak ajtót az idegen akcentussal beszélő házalónak, aki az amerikai árut: arckrém, rúzs, detergenset, hajgöndörítő szerszámot, más egyebet tukmált rájuk. Ha nem vásároltak, vagy napokig esett az eső, felkopott az állunk. Ezért másik munkát is vállaltam: egy jómódú tőzsdeügynök kertjének gondozását. A svájci származású bróker háza félúton feküdt a mi lakásunk és régi munkahelyem között. Kezdetben kiküldte az uzsonnát, amit egy terebélyes fa árnyékában fogyasztottam el – később behívott a házba, ahol a felesége szolgálta fel a teát. Egy alkalommal megkérdeztem tőle, melyek a legjobb részvények. – Hosszú távon a bányavállalatoké – válaszolta a bróker –, s azok közül is azoké, melyek szenet, vasércet és urániumot bányásznak. Felmérhetetlen kincsek rejlenek az ausztrál kontinens belsejében – mondta, és csillogott a szeme. Akkoriban fedezte fel egy élelmes farmer a világ legnagyobb vasérclelőhelyét a nyugat-auztráliai Pilbara régió hegységében.

Közös barátok révén ismerkedtünk meg a Káldor házaspárral. Káldor András a budapesti Goldberger cégnél volt textilmérnök. Angliában letelepedett kollégája gyárának a termékeit importálta és terjesztette. Egy vacsora utáni beszélgetés során, amikor szóba került, hogy a Hunters Hill-i lakásunkat el kell hagynunk, avval az ötlettel jött elő, hogy keressem fel Sydney püspökét, Gilroy kardinálist. Vigyek magammal egy keresztet, s nyújtsam át neki avval, hogy Mindszenty bíboros küldte. Majd említsem meg azt is, hogy házat akarok venni. Mosolyogtunk a légből kapott ötlet hallatára, mely nem volt abszurdabb, mint sok más spekuláció, ami a bevándorlók fantáziájában keringett. Másnap mégiscsak megemlítettem apáca szomszédainknak. A keresztről hallgattam. A nővéreknek tetszett a terv, s biztattak: főpapjuk közvetlen modorú ember, menjek hozzá bizalommal. Felhívták a püspök titkárát, s megbeszélték az audiencia időpontját. A megfelelő napon elmentünk a City szívében emelkedő, szintén homokkőből épült Saint Mary's katedrális tőzsomszédságában álló püspöki rezidenciára. Szerényebb épület volt, mint a veszprémi vagy pécsi püspök palotája. Egyszerűen bútorozott szobában fogadott a kardinális. Akkoriban vívta harcát a kormánnyal a katolikus iskolák állami támogatásáért. Mikor túlestünk a kezdeti *small talkon*,¹⁴ közölte, hogy családi nevem nem ismeretlen előtte. Teológiai tanulmányait Rómában végezte, ott avatták pappá. A vatikáni könyvtárban kutató idősebb paptársa, Serédi Jusztinián¹⁵ révén ismerkedett meg Somssich József vatikáni magyar követel – rokonom-e? Igenlő válaszomra (apai nagybátyám volt) közvetlenebbé vált a hangulat, s püspöki jóakarónk élénken helyeselte, hogy házat akarunk vásárolni. – Az ausztráliai életmód ideálja a családi ház – mondta, s felírta az ügyvéd nevét, aki majd útba igazít. Nem akartam az őszinte segítőkészség megnyilvánulását megzavarni annak közlésével, hogy egy vasunk sincs, de erre talán nem is volt szükség: Gilroy püspök, ír bevándorlók leszármazottja (apja szabász volt), tisztában volt a nincstelenség állapotával és azzal is, hogy semmi sem lehetetlen. Bátorító mosolya is ezt sugalmazta, s hogy bizalmunkat erősítse, felajánlotta, hogy áldását adja búcsúzásul. De előbb még meg akar mutatni valamit, mondta titokzatosan, s átment a szomszéd szobába, ahonnét egy nyakban hordható keresztel tért vissza. – Mindszenty kardinálisé volt – mutatta –, honfitársatok hozta – s megáldott velem.

Mr. Beswick ügyvédi irodája a Cityben az épület egész emeletét elfoglalta. A sarokszobában fogadott egy óriási íróasztal mögött. Az ablakból a Sydney-öbölre s a *Hídra*¹⁶ nyílt kilátás. Tud segíteni, mondta, de palotára ne számítsunk. Alacsony kamatú, hosszú lejáratú kölcsönt a Building Societytől (Építkezési Szövetkezet) fogunk kapni, melynek ő az egyik igazgatója.¹⁷ Több építkezési vállalkozó kliense van, s majd értesít, ha megfelelő ház kerül a piacra. Miközben beszélt, egyre szólt a telefon: határidők, kamatlábak, ezres tételek röpködtek a levegőben. A saját pénzügyi vállalatának az ügyeit intézte Mr. Beswick. Széles gesztusú, jovialis modorú ember volt, a New South Wales-i „katolikus ír maffia” oszlopos tagja. Avval a benyomással búcsúztunk tőle, hogy nem fog megfélemlíteni rólunk. S valóban: egy hét sem telt el, amikor telefonált, s megadott egy címet. Vasúton, autóbusszon utaztunk South Granville-be, ahol a ház állt egy hosszú utca végében. Jól épített *fibro*¹⁸ ház volt cseréptetővel. Az építész magának építette, de családi okok miatt elköltözött belőle. A szomszédos telken két ló legelészett. Azon túl üzemi épületek, újonnan épült gyárak álltak (köztük egy cigarettagyár). A ház mögött, a beépítetlen telkek aljában patak csörgedezett. Mielőtt aláírtuk volna a huszonöt évre szóló szerződést, Mr. Beswick megkérdezte, tudatában vagyunk-e annak, hol fogunk élni, ha South Granville-be költözünk. Kérdésével nyilván arra utalt, amit az odavezető, majd’ egyórás vonat- és autóbuszút is szemléltetett: a jómódú, patríciushangulatú villanegyedből a külvárosok sivár környezetű munkásnegyedébe kerülünk, ha odaköltözünk. Munkásnegyed volt a javából, annak is a szélén, frissen épített vagy épülő házakkal, ahol még az időjárás is más volt, mint a tengeri szellő járta Hunters Hillben. Mr. Beswick figyelmeztetését eleresztettük a fülünk mellett. Az a tény, hogy minimális letéttel (melynek egy részét Mr. B. pénzügyi vállalata kölcsönözte) és az alacsony kamatú, hosszú lejáratú kölcsön vállalásával saját házunkban lakhattunk, elsöpört minden más megfontolást. Aláírtuk a szerződést, s mihelyt megkaptuk a kulcsot, ingóságainkat teherautóra rakva South Granville-be költöztünk.

Panni a két gyermekkel a sofőr mellé ült, én meg a rakomány tetejébe, Jimmy nevű kutyánkkal. A nyugati városrészek főútján, a Parramatta úton hajtottunk Granville-ig s onnan a South Granville-be vezető *Clyde St.* legvégéig. Megnyugtató látvány volt, hogy a két ló aznap is ott legelészett az üres telken. Az ebédlő és a konyha padlóját azonban csupaszon találtuk: a linóleumborítást ígérete ellenére feltépte a tulajdonos, s magával vitte. Délután leszállították a bútorokat, melyeket egy helybeli cégtől vásároltunk részletfizetésre, úgyhogy aznap már a saját ágyunkban alhattunk – a házunkban. Szomszédunk, Mrs. Edwards frissen sült *scone*-okkal (pogácsaféleség) megrakott tállal jött át hozzánk. Férje villanyszerelő volt, építkezéseknél dolgozott. Jobb szomszédot nem is kívánhattunk volna. Mrs. Edwards – Anne – elmondta, hogy az előző tulajdonos miért adta el a házat. A telek lejtése miatt a ház hátsó bejáratához lépcsőt épített. A lépcső és az előtér korlátját későbbre hagyta. Anyósa a sötétben megbotlott, lezuhant, s röviddel utána meghalt. Az építész felesége hanyagsággal vádolta a férjét, nem akart többé a házban maradni, ezért adták el. Siettem megcsináltatni a korlátot, nehogy hasonló szerencsétlenség történjék velünk. Anyósom, aki egy ideig velünk lakott Hunters Hillben, vidéken vállalt munkát, egy külön amerikai nevelőintézetében, de nem szeretett ott lenni, s mi hívtuk, jöjjön vissza hozzánk.

Később apósom is kijött Ausztráliába, s velünk élt a házban. A szülői háttér nagy segítséget jelentett a családnak. Panni anyja – Terry – Amerikában nevelkedett, s anyanyelvi szinten beszélt angolul. A bevándorlókat angol nyelvre tanító iskola levelező tanfolyamának lett a tanára, s amellet a sydneyi egyetem professzorának a titkárnője. Apósom a hatvanas éveiben járt, nehezebbre esett új nyelvet tanulnia. Üzleti próbálkozása-

sai a vele egykorú emigránstársaival nagyjából eredménytelenek maradtak. Az egykor sikeres üzletember és gyárigazgató nem panaszkodott. Alkalmi munkát vállalt, Panninak segített a háztartásban s abban, hogy tervét – játék állatok „gyártását” – megvalósítsa. A római lámpaernyőüzemben szerzett tapasztalatait hasznosítva színes plasztikból, hulladék anyagból szabta, varrta és gyapottal (a főzőkanál nyelvél) tömte a mackókat, nyuszikat és cicákat Panni. Arcukat kézzel pingálta. Az aprólékos munkát egymaga végezte a *sunroom*ban; bár az esti órákban mi is segítettünk tömni. Az állatok igen jól sikerültek, egyéni fizimiskával rendelkezett mindegyik. Mikor sikerült az első sorozatot eladnia, kis autót vásárolt, s avval járta a *babybolt*okat. Akkor már a City jó hírű áruházában dolgoztam, s húsvét előtt megmutattam a mintákat a babaosztály vevőjének: tizenkét tucat nyuszira írt ki rendelést.

Az áruházban az elektromos osztályon dolgoztam mint eladó. Könnyű munka volt, csak a fizetés volt kevés. Amellett két-három órát vesztegettem el az utazással. Ezért, amikor meghallottam, hogy a város peremén fekvő Blacktown külváros elektromos üzletében utazót keresnek, jelentkeztem. Az üzlet tulajdonosai, Paul Doff és George Skidelsky orosz zsidók voltak. Az észak-kínai (mandzsúriai) Harbin városából kerültek Sydneybe a kínai kommunisták hatalomra jutása után. Magyar ügynökük, Zólyomi László – előző életében testőrtiszt – felmondott. Az ő helyébe kerestek valakit. Elődöm természetes, élénk tekintetű ember volt, sikeres eladó. Azért mondott fel, mert nagyobb fába vágta a fejszét. Telek- és házügynök lett, saját céget alapított. Kivételes rábeszélő képességével már otthon is kitént. Amikor a németek 1944 márciusában megszállták Magyarországot, Kállay Miklós miniszterelnököt is elakarták fogni. A Sándor-palotában, mely a miniszterelnök hivatala s egyben rezidenciája volt, Zólyomi teljesített szolgálatot, amikor a németek korán reggel odajöttek. Láttukra Zólyomi azonnal jelezte Kállaynak, hogy meneküljön. A német különítmény tisztjét, aki csak annyit mondott, hogy „beszélni akar” a miniszterelnökkel, avval ámította, hogy Kállay még „öltözködik”. S hogy az időt kitöltse, a kézigránát gyűjtőszerkezetét módosító új magyar találmányt magyarázta és demonstrálta a tisztnek, aki az előadást nagy érdeklődéssel kísérte. Közben Kállay a palota föld alatti folyosóján megszökött. A törökök építette rejtékút a Várba vezetett, ahonnét – stílszerűen – a török követ menekítette autóján Kállayt a követségre, ahol – egy időre – menedéket adott neki. Azután, hogy a német tisztet lóvá tette, szinte gyerekjátéknak tűnhetett Zólyominak a Blacktownban és a környező csirkefarmokon letelepedett bevándorlókat meggyőzni arról, hogy elektromos hűtő, mosógép, lemezváltó rádió-gramofon stb. nélkül nem lehet élni. Az üzlet virágzott, s Paul Doff nyilván azt remélte, hogy mert magyar vagyok, velem majd éppolyan jól jár – ha nem jobban –, mint elődömmel. Nagy tervei voltak, terjeszkedni akart. A Snowy Mountain Scheme¹⁹ nevezett vízierőmű- és öntözési rendszer építése már negyedik évében járt. Hét-nyolcezer főnyi munkássereg dolgozott rajta állandóan; nagyjából európai emigránsok, akik barakkokban laktak, vagy házakban, ha volt családjuk. Őket vette célba Paul Doff. Üzlettársának, George Skidelskynek és nekem jutott a feladat, hogy életüket kellemesebbé tegyük. Kéthetenként rándultunk fel Coomába, mely a munkálatok adminisztrációs központja volt; azon a környéken élt a legtöbb munkás. Reggeltől estig jártuk a településeket, és csalogattuk ki az akkori európai bérek többszörösét kereső munkások, technikusok, mérnökök zsebéből a pénzt.

A Canberrából Coomába vezető burkolatlan, hepehupás, nyáron poros, télen sikamos, vízmosta út okozta rázódást a táj vad szépsége feledtette. Az eukaliptuszfákkal benőtt, bozótos, sziklás vidék, a tarka papagájok, a fejüket figyelve felütő kenguruk

látványa nem sokban különbözhetett attól, ami a pionírokat fogadta, amikor először kapaszkodtak fel a körülöttünk magasló, télen hóborította hegyekre, ahol a Snowy folyó eredt. A folyót az olvadt hó, eső dagasztotta; nem volt könnyű megszeliíteni. Felváltva vezettük a cég furgonját George-dzsal. Amikor én vezettem, pácolt, angol dohánnyal tömött, rövid szárú pipájára gyújtott, és szóval tartott a hosszú, sokszor az éjszakába nyúló utazásokon. Majd hús évvel volt idősebb nálam. Nem messze lakott tőlünk, egy polgárabb környezetű külvárosban, fiatal feleségével. Az orosz kalendárium szerint megtartott ünnepeken nagy vendégségeket rendeztek, melyekre minket is meghívtak. Orosz módra készített ételektől roskadozó asztalok mellett ismerkedtünk a harbini orosz kolónia Sydneybe verődött tagjaival. George nagyapja megyéni területű erdő-kitermelő koncessziókkal, fűrésztelepekkel, földbirtokkal rendelkezett Szibériában, s ő építette a transzszibériai vasútvonal Mandzsúriát Vlagyivosztokkal összekötő szárnyát. A bolsevikok uralomra jutása után a család Harbin városába menekült. A nagyapa ekkor már nem élt, de fiai – köztük George apja – Mandzsúriában folytatták üzleti vállalkozásaikat. Mezőgazdasági terméket, fát exportáltak, bányászati koncessziót szereztek, s a vasutat ők látták el szénnel. Egészen addig, míg Mandzsúria a japán, majd a rövid ideig tartó szovjet megszállás után végleg a kínai kommunisták kezébe nem került, s a Skidelskyeknek újból a nyakukba kellett akasztaniok a – ha nem is üres – tarisznyát. A család egy része Angliába vándorolt, George Ausztráliába. Kitűnő angolsággal beszélt, és sokat; szülei Angliában iskoláztatták. Könnyűszerrel társalgott a mérnökökkel, munkásokkal, akár norvégek, ukránok vagy lengyelek voltak, míg én inkább a német, magyar, olasz nyelvet beszélő vevőkkel foglalkoztam. George korán feküdt, de én még bejártam a kisváros utcáit. Azok az éttermek, ahol hazai – európai – ételeket főztek, tömve voltak a hétvégeken. Betértem egy kocsmába, ahonnét zene szólt. Jugoszláv–szerb ételeket szolgáltak fel, de lehetett kapni mást is: bécsi szeletet, spagettit, gombócot. Nem is tudnám felsorolni, hányféle nemzetiségű népség ülte körül az asztalokat. Ettek-ittak, kártyáztak, valami kockajátékot játszottak, vagy éppen tánra perdültek avval a kevés nővel, akik a túlnyomórészt egyedülálló, munkában edzett férfiak közé keveredtek. S miközben a čevapi adagomat fogyasztottam (apróra vágott vöröshagymával), felvillant előttem, hogy a hegyek belsejében, völgyekben folyó munka, a gigantikus erőmű- és öntözési rendszer építése nemcsak a vidék arculatát fogja megváltoztatni, hanem az ausztrálok életét is. Akik itt körülöttem ülnek, a maguk nyelvét beszélnek, a maguk kosztját eszik – s társaik országszerte –, feltartóztathatatlanul szövdnek majd bele az angol fonállal szőtt szövetbe, színesítve és gazdagítva azt. Másnap elmondtam gondolatomat George-nak. – Valahogy így lesz – mondta –, s ez a *Metamorphosis Australiae* lesz az ára annak, hogy gyéren lakott szigetüket az ausztrálok benépesítsék.²⁰ A beleszövdés folyamata azonban nem lesz zökkenőmentes. Mert ne gondold, hogy megmenekülhetünk attól, amit magunk mögött hagytunk, azt mindig magunkkal fogjuk cipelni. Nemcsak mi, de az ausztrálok is. Bevándorlók ők is.

Minderről egy magyar mérnök – Bisits Tibor – házában beszélgettünk. Bisits jó barátja volt George-nak, s George minden alkalommal meglátogatta, amikor Coomába mentünk. Nevére még otthonról emlékeztem: ő volt az, aki pionír magyar repülőtársával, Bánhidi Antallal a Gerle nevű repülőgépen körbepülte a Földközi-tengert a harmincas években; ifjúsági folyóiratokban írtak róluk. – A békés, sőt lelkes együttműködés – mondta Bisits – a munkálatokat vezető mérnök-kormánybiztosnak, William Hudsonnak köszönhető. Ő felismerte, hogy a sokféle nemzetiségű munkaerő egysége nélkül a terv nem valósítható meg. Ezért személyesen ügyel arra, hogy munkásai, felejtve a háborút

s a régi világ ellentéteit, egyenrangú partnerekként dolgozzanak egymással és a „rég” ausztrálokkal. Bármiféle diszkriminációnak elejét veszi. Ekképp, mondhatnám, Ausztrália „új” társadalmát is mintázza.

Ez idő tájt vettük észre, hogy Bert jobb lába vékonyabb s rövidebb, mint a bal. Nem akarunk hinni a szemünknek, néztük, méricskeltük: így volt. A specialista, akihez elmentünk, dr. Wherrett, gyermekparalízis-fertőzésre gyanakodott. Egy alkalomra emlékeztünk csak, hogy beteg lett volna, még Hunters Hillben. Lázás volt, sírt, és nyugtalanul aludt rácsos gyermekágyában. Megfázott, gondoltuk, s néhány napon belül valóban elmúltak a tünetek. Nagyanyja – Panni édesanyja –, aki nemrég érkezett, és velünk lakott, még meg is paskolta, amikor nem hagyta abba a sírást. Meg is haragudtam ezért az anyósomra. Dr. Wherrett diagnózisa villámcsapásként ért, felforgatta bensőnket, s mint a mérges növény gyökere hatolt életünk minden zugába. A Salk-szérum használata csak a következő évben vált általánossá Ausztráliában. Bert fittyet hányt a fogyatékoságnak: bicegve járt ugyan ortopéd cipőjében, de biciklin, fára mászásban és úszásban nem maradt el iskolatársaitól.

Paul Doff helyi üzlete lelassult, s ezért úgy gondoltam, hogy coomai kirándulásaink közbülső idejét avval töltöm ki, hogy felcsapok taxisnak. A taxisok a granville-i állomás standján várakozók csoportjából kiválogatták az egy irányba igyekvő utasokat, s el sem indultak addig, míg a kocsijuk meg nem telt. Ezt *multiple hiring*nek (többszörös díjazásnak) hívták, s a többlet a sofőr zsebében maradt, aminek ő – mivel nem lehetett ellenőrizni – a bevett szokás szerint csak tíz százalékát adta le a tulajdonosnak. A bolond is láthatta, hogy ez jó üzlet, érdemes volt belevágni. A „Golden Mile”-nak (arany mérföldnek) nevezett, négy kilométer hosszú Blaxell St. mellett, a Granville-től hét kilométernyire fekvő Fairfieldbe igyekvő utasok fuvarja volt a legjövedelmezőbb. Az olasz, jugoszláv, lengyel emigránsokkal népesedő külvárosban új üzletnegyedek, áruházak épültek. A presbiter hitvallású közösség lelkésze Soós Attila volt. Teológiát Rómában tanult, majd Sydneyben fejezte be. Hogy családját eltartsa, ő is Watkins-ügynök lett annak idején – akkor ismerkedtem meg vele. Egy alkalommal ő nyitotta rám a kocsiját. Elmondta, hogy Fairfieldbe neveztek ki lelkésznek, lakást is kapott az egyháztól. A temploma mögött árkádot építettek több üzlethelyiséggel. Remek hely egy presszó létesítésére – mondta –, volna hová mennie istentisztelet után. Róma óta nem ivott rendes kávé. Ha rászánom magam, én lennék az első, aki Fairfieldben presszót nyit. Megnéztem az építkezést: még csak a fal állt, tátongó nyílásokkal, ahol az ajtó meg a kirakat lesz. A cementeszákok és taligák között botorkálva méricskéltem a helyiséget. Az üzletsort sétány választotta el a kis templomocskától, amit a skót bevándorlók építettek annak idején; oda meg asztalokat, székeket lehet tenni. Rövid tanácskozás után elhatároztuk Pannival, hogy megcsináljuk. A babajátékok készítését csak gépesítéssel lett volna érdemes folytatni, s ehhez nem volt kedve Panninak. Az, hogy sem üzleti, sem vendéglősi tapasztalattal nem rendelkezünk, eszünkbe sem jutott. Coomai és taxis kirándulásaimnak s a mackóknak köszönhetően sikerült kevés pénzt félretennünk, a többit a berendező és a szállító cégek hitelezték. Mire kinyitottunk, nyakig ültünk az adósságban. Kávéházunkat „Capri”-nak hívtuk – talán a bagnoli táborból tett kirándulásunk emlékére, mely valahogy összemósódott a pesti Capri bárban (a Nyugati táján volt valahol) töltött estéket idéző emlékfoszlányokkal. Az árkádban rajtunk kívül egy újságárus, női fodrász, ügyvéd és röntgenes doktor nyitott boltot, illetve irodát. Eltartott egy ideig, míg a vevők megta-

láltak, mivel nem az utcára nyílt az ajtónk. Kevés volt a forgalom, adósságainkat nem tudtuk törleszteni. Ezért bevezettük a péntek-szombat esti táncmulatságokat. A muzsikát két zenész szolgáltatta: Don és Simon harmonika-gitár együttese. Don, olasz fiú, nappal Coca-Colát szállított a teherautóján, míg a horvát származású Simon asztalosként dolgozott. Remek zenész volt mind a kettő. A *pubok* akkor még tíz órakor zártak, s a záróra után hozzánk sodródó – főleg európai – vendégek italtra vágytak. Volt, aki „Irish Coffee”-t kért, ami tudvalevőleg whiskyvel kevert kávé volt, tejszínnel tetézve. Ehelyett mi a „*special*”-nek vagy „*pepsi*”-nek keresztelt italunkat adtuk: konyakkal kevert fekete-kávét vagy Coca-Colát – feketén –, mivel nem volt italmérési engedélyünk. Hamarosan híre ment a Capri „*special*”-jeinek, hozták a taxisok a kuncsaftokat, és a hétfégi esteken zsúfolásig megtelt a helyiség. Vittem a pénzt a bankba, mosolygott a bankigazgató.

Ahol az alkohol dolgozik, ott a kötekedés sem marad el: kidobóembert kerestünk. Megkérdeztem Lászlót, vállalná-e. Ha a hordókkal el tudott bánni, miért ne tudna egyikét gőzös fejű pasast kipenderíteni az utcára? Lászlónak tetszett az ajánlatom, kalandnak tekintette. A következő hétvégén felgyúrt ingujjban, magabiztos mosollyal az arcán ügyelt a helyiség jó hírnévére. Vendégeink azonban valahogy nem kedvelték elkülönülő és fensőségesnek vélt modora miatt, s amikor a csetepatévá fajult összeszólalkozásba beavatkozott, ellene fordultak. Mellette termettem, hogy megvédjem, majd a templom udvarán át szöktettem az állomásra, ahol a bejövő vonatra ugrott. Mire visszaértem, a verekedők már kibékültek.

Lászlót Eddie Maas követte, egy békés természetű hollandus óriás, akit vendégeink „*Big Eddie*”-nek becéztek. Pusztja jelenlétével biztosította a rendet. Eddie feleségét is alkalmaztuk, míg a konyhában szomszédunk felesége, Auntie Anne tevékenykedett. A brandysüvegeket a hátsó udvarban tartottam, ahonnét könnyű volt eltüntetni őket razzia esetén.

A helyi rendőrök nem zavartak, mert bajt nem okoztunk, de amikor az italmérési engedélyeket ellenőrző rendőrség fülébe jutott, amit a taxisofőrök városszerte tudtak, lecsaptak ránk. Két, futballdrukkernek álcázott detektívjük rendelt és kapott „*special*”-t. Kérdésükre, hogy ki a tulajdonos, Panni jelentkezett. Maradjak én az üzletben – vélte –, majd ő beszél a rendőrökkel. S mivel Eddie felesége szolgálta fel a kávé, Pannival együtt őt is bekísérték, s ujjlenyomatot vettek tőlük. Panni nem tudta megállni, hogy közben meg ne leckéztesse a rendőröket. A koreai háború emléke még frissen élt az ausztrál köztudatban. Kína beavatkozása újabb konfliktusok lehetőségével fenyegetett, s megingatta az ausztrálok biztonságérzetét, melyet a világháborúban a japán invázió²¹ rémképe amúgy is megrendített. A *White Australia* politikáját is ez a félelem ihlette. – Portánkon a *sárga veszedelem*, s ti ilyen piszlicsáré ügyekkel foglalkoztok – fedtte a jegyzőkönyvvel piszmogó rendőröket; de azok csak mosolyogtak, hogy mire próbálja őket kioktatni ez az *újausztrál* nő.

Ügyünk bíróság elé került, s hiába igyekezett az ügyvéd meggyőzni a bírót arról, hogy a szeszes italt a vendégek öntötték a kávéba, megbírságotlaktak. Ahhoz, hogy italmérési engedélyt kapjunk, a mi helyiségünk nem volt alkalmas. Így nem volt más választás, mint fokozott elővigyázatossággal folytatni, amit elkezdtünk. A helyi rendőrökkel jó kapcsolatba kerültünk, továbbra sem zavartak. Azt viszont nem tudtuk, hogy a fináncok érdeklődését is felkeltettük. Nyomozójuk a távollétünkben körülszaglászta a házunkat, bekukucskált a garázsba, ahol az üres konyakosüvegekkel teli dobozokból válaszfalat építettem, amögött végeztem reggeli jogagyakorlataimat. A látvány felcsigázta, hajtott a Capriba a nyomozó, hogy a kíváncsiságát kielégítse. Megnyugtatót, hogy őt csak az érdekli, honnan van az ital, amit a rengeteg üvegben tartok. Hitetlenkedve

fogadta a válaszat: az üvegeket csak ürítem, de nem töltöm, s az italt a „Hungária” nevű cégtől vásárolom. (A cég tulajdonosai, idősebb házaspár, Magyarországról importált párlatból kotyvasztotta. Olcsóbb volt, mint az ausztrál *brandy*.)

A vámos titkos szeszfőzdeire gyanakodott. A zöldövezetben gazdálkodó újauztrálok közül sokan főzték a maguk italát, a kisüstön párolt grappát, sligovicát, pálinkát. Virágzó feketekereskedelem alakult ki; klubok, vendéglősök vásárolták az italt, nem fizettek adót.

Ahogy a csendes kávézóból zajos *nightclubbá* alakult a Capri, a konyha személyezte is kicserélődött. Apósom továbbra is bejárt segíteni, de Auntie Anne-t Juliska váltotta fel. Formás termetű, délvidéki asszony volt, kitűnően főzött. Otthonában házisüteményeket készített megrendelésre. A szállítást barátja, Vighogyel Jóska végezte, s mikor Juliska hozzánk került, gyakori vendégünk lett ő is. Vighogyel még az októberi forradalom előtt jött ki, mintegy megelőzve azokat a magyarokat, akik a felkelés leverése után jöttek Ausztráliába. Traktoros volt, s addig mesterkedett, míg el nem érte, hogy a határ menti állami gazdaságban kapjon állást. A legjobb traktorjára golyóálló vaslemezeket szerelt, s azok fedezékében rontott neki a határsorompónak. Mire a határőrök felocsúdtak, ő már osztrák földön állt. Az újságok is írtak róla. Nagydarab, ragyás képű ember volt, szeméből humor, merészség sugárzott. Összebarátkozott egy ausztrál kisfarmerrel, aki megengedte, hogy pajtáját műhelynek használja. Lakást is ott rendezett be magának az egyik sarokban. A környék gazdái hamar rátaláltak, vitték hozzá a javításra váró szerszámokat, gépeket, csirkeketreceket. Amit már nem lehetett megjavítani, azt nála hagyták, vagy Jóska vitte el a birtokukról. A pajta környéke ócskavastelep lett, ahol kimustrált varrógépek, autómotorok, fűvágó- és szecsavágó gépek, bádoglemezek között bukdácsolva válogathattak az alkatrészekre vadászó *hobbysok*, ócskavasüzérek. Jósának nem maradt ideje süteményszállításra. Igaz, hogy Juliska is abbahagyta a sütést, és nekünk is felmondott, mert éttermet készült nyitni új partnerével, aki annak idején a Dunapalotának nevezett Ritz Hotelnek volt a *chefje*. Az új vendéglőt a város bohémnegyedében, a Kings Crosson nyitották, s kettejük főztje messzi környékről vonzotta oda a magyar s más európai vendégeket. Vighogyel sem átalotta a húsz kilométeres autózást volt barátnője kosztjáért. Barátságuk újból kivirult, házat vettek, és összeköltöztek.

Az '56-os menekültek közül a Keményvári ikrek voltak az elsők, akik a Capri küszöbét átlépték. Húgukkal s néhány társukkal egy rozoga teherautón hagyták el az országot. Magas növésű, magabiztos fiatalemberek voltak, s modoruk érzékeltette a polgári-dzsentrí családi hátteret, amit a majd' évtizedes kommunista behatás sem tudott eltörölni. A két fiú kamionsofőrnek szerződött a sydney–adelaide-i útvonalon, melynek koronázatlan királya földim és szomszédunk, a szigetvári származású Balatincz Jóska volt. Az ikreket számos sorstársuk követte, s a Capri amolyan információs központja és találkozóhelye lett a mi környékünkre vetődött '56-osoknak. Sokan segítettek – a bankmenedzsertől kezdve a lengyel újság szerkesztőjéig és Soós Attiláig, aki a híveit mozgósította a magyar menekültek támogatására. A szabómesterséget értő Zsidró Ferenc a Capri asztalánál tárgyalt a vevőivel, mutogatta a mintáit. Akkoriban jött divatba a cipzárás slicc és a női nadrág, lett munkája bőven. Az élelmes fiatalasszony, aki otthon a húsiparban dolgozott, felfedezte, hogy a vágóhidak a szemétre vetik a birka- meg a disznóbelet, mert nem kellett senkinek. Egy kieső farmon bélmosótelepet létesített. Áruját európai henteseknek, húsgyáraknak adta el. Telefonhívásait kezdetben nálunk bonyolította. Megnyerő modorával s ápoltságával meghazudtolta a foglalkozásával járó

mellékgondolatokat. Kapui, ház- és szobafestő mester Esterházy Pál herceggel került tegező viszonyba az ÁVO Andrassy úti börtönében. Segédje, a gnóm alkatú, epilepsziás Lajos a hétvégi estéket a Capriban töltötte; nem volt senkije. Mivel tudtuk a baját, tisztán kapta a kávéját, de ő ettől is spicces lett, s jókedvében táncrea perdült, egymagában. Esetlen, mégis graciózus mozdulataival, váratlan kis ugrásokkal fejezte ki, amit szóba önteni nem tudott.

Az ötvenes évek végén eladtuk az üzletet, majd a házunkat is. A város északi felére, Chatswoodba költöttünk. Merőben más világba csöppentünk előző lakhelyünkhöz képest. A Sydney-öböl északi felén fekvő lombos kertvárosokban módos polgárok és üzletemberek laktak. Mintha Pest külvárosából költöttünk volna Budára. Panni az újonnan épített áruház kávézójának lett az igazgatója, én az európai gramofonlemezeket importáló és terjesztő *Carinia* cég ügynöke. Szolid, téglából épült házat vásároltunk közel az iskolához, Bert lába miatt. Ancsi beiratkozott az egyetemre, s én üzleti vállalkozásba kezdtem, amit *Omnisound* néven jegyeztettem be. Gramofontűket, lemezeket importáltam Japánból, Európából. A sztereo lemezek és *hifi* felszerelések rohamos elterjedése biztosította a növekvő piacot, s a cégem felvirágzott. Házunkat kibővítettem, s az alsó szinten irodát és raktárt rendeztem be. Helyből dolgoztam, míg mások órákat vesztek az egyre sűrűsödő forgalomban. Emlékezve a svájci bróker tanácsára, részvényeket kezdtem vásárolni. Panni látási zavarokkal küszködött, makuláris degeneráció következtében fokozatosan elvesztette a látását. Ennek ellenére sem szűnt meg dolgozni. Az *Omnisound* árúját dobozolta, s más kézi munkát is vállalt. Mivel már lánykorában megtanulta a vakírást, „beszélő” írógépen, majd komputeren levelezett és írt karcolatokat – angolul. Memóriája és kéz ügyessége mindenben átszűrte, sohasem panaszkodott.

Aczél Jóska a város külső negyedében nyitotta meg első javítóműhelyét, majd beljebb költözött, közel a Cityhez. Német márkájú kocsik javítását elutasította, de később, amikor látta, hogy a háborús nemzedéket egy új nemzedék váltotta fel, elvállalta a *Volkswagen* cég alkatrészeinek képviselését.

Kornél megnősült, s „Budá”-ra költözött ő is – North Sydneybe. Beiratkozott az egyetemre, és könyvtárosi diplomát szerzett. A háború után alapított New South Wales egyetem könyvtárában kapott állást. Felesége, Rita ausztrál származású volt, újságíró. Értékelte élettársra sokrétű egyéniségét, amit Kornél szabadon bontakoztathatott ki mellette. Éjjeli bagoly volt; a hétvégeken a város bohémnegyedében lehetett megtalálni, művészek, zenefilozófusok s különcök társaságában, piztollyal a zsebében. Legendák keringtek róla, melyek szerzője legtöbbször ő maga volt. Később sikeresen pályázta meg a Victoria állambeli Bendigo város Technical College (később egyetem) főkönyvtárosi állását. Tágas házat vásárolt Bendigóban, ahol végre a kis lakását szétfeszítő könyvtárának is bőven jutott hely.

László a könyvelést tanulta ki, majd üzleti vállalkozásba kezdett egy angol partnerrel. Chatswoodi házunk padlóját az általuk gyártott parkettalemezekkel borítottuk. (Néhány év múlva sajnos fel kellett szedni, mert a lemezek meggömbültek.) Egy ideig magyar lány volt a partnere, majd romantikus lendületű udvarlás után szépséges ausztrál nőt vett feleségül, akitől két gyermeke született. Miután üzlete tönkrement, egy közepes nagyságú vállalat pénzügyeit intézte. Házassága felbomlott, s nyugalomba vonulását követően vidékre költözött. Egy hentes üzlete fölött bérelt lakást, és mitológiai ihletésű költeményeket írt, angolul.

James spanyol táncegyüttessel járta Európát. Fatális baleset változtatta meg az életét. Az éles tőr, amibe beletenyereelt, idegeket vágott át, s nem zongorázhatott többé. Angliába költözött, ahol egy avantgárd angol zeneszerző asszisztense lett, s koncerteket rendezett. Magyarországon is járt. Késő éjszakába nyúló látogatásból tértem haza, amikor megláttam a szitáló ködben egy imbolgyó alakot a Pacific Highwayen. Ahogy kocsimmal melléje kerültem, láttam, hogy James az. Visszatért Ausztráliába. Előbb az újonnan alakult lemezgyártó cégnél működött, majd az ABC (Australian Broadcasting Commission) égisze alatt rádión és tévén dokumentálta az új ausztrál zeneszerzőket, könyvet is írt róluk. Később mint az Australia Council zenei igazgatója a Bartók-centenáriummal kapcsolatos koncerteket, előadásokat koordinálta, s ebbe a munkájába engem is bevont. Írói, dokumentációs tevékenységét Bali szigetén is folytatta, a komputer mellől, a folyó menti domboldalra épített villájában, ahol több ízben meglátogattam.

Új környezetünkben sok új ismerősre, baráttra tettünk szert, s tanúi és részesei lettünk Ausztrália megújulásának, fejlődésének. Az *aborigine* őslakosság egyenjogúsításával s a vietnami háború sodrában partra vetett menekültek befogadásával a White Australia politikája feledésbe ment; helyébe a multikulturalizmus elve lépett, ami az ázsiai, afrikai s a szigetlakó népek bevándorlását mozdította elő. Jöttek bőven a hazájukból kiszorítottak, a jobb életet keresők, s Ausztrália eurocentrikus társadalma újabb átalakuláson ment át. A kereskedelem varázsvesszője eltüntette a *sárga veszedelem* kísérte: Japán és Kína Ausztrália legnagyobb exportpiaca lett. Majd – pörös eset kapcsán – az ország legmagasabb bírósága az *aborigine* törzseknek a földhöz való ősi kapcsolatát és tulajdonjogát állapította meg, emelte törvényvé, s evvel a *Terra Nullius* fogalmát semmissé tette. Úgy is mondhatnám, hogy a senki földje mindenki földje lett.

Chatswood, Ausztrália, 2009

Jegyzetek

1. Displaced Person. Az IRO (l. alant) által menekültnek tekintett egyén.
2. International Refugee Organisation: Nemzetközi Menekültügyi Szervezet.
3. Féregirtó szer, manapság nem használják.
4. Fair Sea: nyugodt tenger. Amerikai repülőgépanyahajókat kísérő hajóból alakították át csapatszállító, majd emigránsokat szállító hajóvá.
5. Vidéki Asszonyok Szövetsége. A farmercsaládok érdekeit képviselő befolyásos egyesület.
6. A trópusi kapokfa haja (háncsa).
7. Heteropoda venatoria, 30 centisre is nőhet.
8. Alapbér.
9. Angol szlengből átvett jelentése szerint: átkozott külföldi.
10. Olasz, mediterrán bevándorló.
11. A római jogból átvett meghatározás: olyan föld, melynek nincs tulajdonosa.
12. A hindu filozófia – s Kornél – szerint a világ ideje négy korszakra – yugákra – osztható, melyek ciklikusan váltakoznak, mint az évszakok. Ezek utolsója a Káli korszak, melynek elteltével a világmindenség megsemmisül, majd újjászületik, és új ciklus kezdődik.
13. „Az utolsóból lesznek az elsők” változata, az alkalmaztatás s felmondás időpontjára vonatkoztatva.
14. Társalgást bevezető udvarias tereferé.
15. Serédi Jusztinián (1884–1945), a követség kánonjogi tanácsosa, 1928-tól Magyarország hercegprímása.
16. Sydney Harbour Bridge. A Sydney-öböl két partját összekötő híd.
17. A lehetőség, hogy házat vásároljon, minden bevándorlónak megadatott, ha volt munkája (keresete) s készpénze a letéthez.

18. Rostos cementlemez. Elterjedt építkezési anyag a háború utáni Ausztráliában.

19. A Snowy Hegyek Hidroelektrikus Tervének kivitelezése akkoriban a világ egyik legnagyobb mérnöki teljesítménye volt. Tizenhat duzzasztógát és hét erőműtelep épült, melyeket a hegyekben fúrt alagutak rendszerén át az eltérített Snowy folyó és mellékfolyóinak a vize táplált. Három nagyváros áramellátását és a belföld szikkadt földjeinek öntözéses megművelését szolgálta. A huszonöt évig tartó munkálatokat végző, százezer főnyi munkássereg kétharmada újonnan érkezett európai emigráns volt. A volt háborús ellenségek, egymással torzalkodó nemzetiségek közös erőfeszítése Ausztráliának az

új világba lépését és multikulturális társadalmának a születését jelképezte.

20. A tömeges bevándorlás szükségességéről a „*Populate or perish*” (Népesedj vagy pusztulj) érvével győzte meg az ellenkező szakszervezeteket, szavazókat a háborús kormány minisztere, Arthur Calwell. Ugyanakkor a „Fehér Ausztrália” politikáját továbbra is érvényesítette.

21. A II. világháborúban Darwint bombázták a japánok, megszállták Új-Guineát, több ausztrál teherhajót pusztítottak el, s a Sydney-öbölbe három egyszemélyes tengeralattjárójuk lopkodott, hogy az ott horgonyzó hajókat felrobbantsa. Mindhárom *mini-sub* elsüllyedt.

Radnóti Miklós versfordító-pályázat

Francesco Petrarca

ÁLDOTT LEGYEN A NAP, AZ ÉV, A HÓNAP

Áldott legyen a nap, az év, a hónap,
az évszak, a napnak órája, perce,
s a szép vidék s a hely, hol foglyul ejtve
a szép szemek először rám ragyogtak;

s áldott az első édes fájdalomnak,
Ámorra találásomnak keserve,
s az íj; s a nyíl, mely bensőm megsebezte,
s a sebek, melyek szívemben sajognak.

S áldottak a szavak, mik messze szálltak
Hölgyemet hívó elszórt rímeimben,
s a sóhajok, a könnyek és a vágyak;

s áldott a lap, min hírét messze vittem,
s gondolatom, hol nincs hely senki másnak,
ő tölti be, övé már benne minden.

Szénási Ferenc fordítása